

PRIKAZI
REVIEWS

v

MAJKL VOLZER, *MORAL I PRLJAVE RUKE*,
ALBATROS PLUS, BEOGRAD, 2010

Višnja Stančić

„Svet nije onakav kakav bi trebalo da bude, tako da je kritika prvi zadatak politički angažovanih intelektualaca” (s. 8). Ovom opomenom koju izriče u predgovoru zbornika svojih eseja, Volzer (Michael Walzer) nam govori o svojoj pobudi i inspiraciji za bavljenje najvažnijim teorijsko-političkim pitanjima sveta u kome živimo. On dalje napominje kako je važno da se intelektualci kritički odnose prema političkoj praksi, naglašavajući kako u savremenom svetu intelektualac ima posebnu obavezu da razmatra ratove koje njegova zemlja vodi. Zaista, zar možemo da se ne složimo sa ovakvom ocenom Volzera, zar se zadatak svakog intelektualca ne sastoji upravo u tome da predstavlja svest i svest društva u kome živi?

479

Moral i prljave ruke u izdanju kuće Albatros plus je zbornik eseja koji su priredili Jovan Babić i Petar Bojanić, napravivši sopstveni izbor Volzerovih tekstova. Podnaslov ovog zbornika glasi *Filozofija, politika i rat*, a ovi pojmovi ujedno predstavljaju centralne teme i probleme kojima se Volzer bavi već više decenija. Ključno mesto u ovim esejima pripada odnosu između etike i politike, pitanju koje nikog ne ostavlja ravnodušnim i koje ne prestaje da intrigira svakoga ko se bavi teorijom politike. Zbornik se sastoji od četiri tematska dela koji nose nazive: *Etika i obaveze*, *Pravedni rat*, *Politika i judaizam i rat*, u okviru kojih autor nudi teorijsko-empirijsku analizu mnogih ključnih pitanja političke teorije, kao i savremenih političkih fenomena.

Prvi deo zbornika – *Etika i obaveze* – posvećen je važnim etičkim pitanjima koja se tiču odnosa između etike i politike, kao i odnosa između pojedinca i

države. Autor tako u ovom delu razmatra problem *prljavih ruku* i sa njim povezano pitanje etike u vanrednom stanju, zatim obavezu da se umre za državu, kao i obavezu da se živi za državu. Volzer naročitu pažnju posvećuje problemu *prljavih ruku*, iznova postavljajući pitanje: kakav je odnos između etike i politike? Za početak se možemo složiti sa Džonom Marlijem (John Marley) koji kaže da oni koji odvojeno tretiraju politiku i moral, nikad neće razumeti ni jedno ni drugo. Volzer na pitanje da li se može vladati nevino, odlučno odgovara: ne. Ovo pitanje o tome da li vladari, odnosno političari ponekad smeju da prekrše moralne norme ne odnosi se, kako autor kaže, samo na koherenciju i harmoniju moralnog univerzuma, već i na relativnu lakoću i težinu, ili nemogućnost, življenja moralnog života. Dakle, ovde nije reč samo o filozofskom pitanju: svako od nas bi jednog dana mogao da se suoči sa ovakvom dilemom. I zaista, mnogi ljudi se sa njom i suočavaju, a to su oni koji odlučuju o pitanjima politike i rata (s. 11).

Dilema o tome da li da prekršimo neki važan moralni princip kako bismo sprečili neku veliku nesreću ili katastrofu pojavljuje se u moderno doba kao problem *prljavih ruku*. Čini se da ova metafora možda potiče još od takozvanog *pranja ruku* Pontija Pilata. Kao odgovor na ovo pitanje mogu se najpre ponuditi dva radikalna pristupa: deontološko, odnosno apsolutističko stanovište i konsekvencijalizam. Za apsolutistu ovo je „ili-ili” dilema: političar ni pod kojim uslovima ne sme da prekrši moralne norme. Takav političar uvek bira da mu ruke ostanu čiste, čak i po cenu propuštanja da ostvari

neko opšte dobro za političku zajednicu, pa čak i po cenu opstanka same zajednice. Dakle, političari moraju postupati pravedno ne obazirući se na posledice. Ovakvo stanovište Maks Veber (Max Weber) u svom vrlo inspirativnom tekstu pod nazivom: „Politika kao poziv” naziva – etikom čiste volje, suprotstavljajući je etici odgovornosti.

Suprotno apsolutističkom stanovištu, konsekvencijalizam nalaže brigu za posledice, i shodno tome dopušta kršenje moralnih principa ukoliko je to neophodno. Ono što, međutim, predstavlja najradikalniji momenat u ovom učenju nije to što se dopušta kršenje moralnih principa, već što se poriče realnost moralne dileme. Kada se političar pita da li da, recimo, odobri torturu izvesnog zatvorenika kako bi sprečio teroristički napad, on nema moralnu dilemu: on samo odmerava alternative i pravi kalkulacije u vezi sa posledicama svog čina. Njegove ruke, dakle, uvek ostaju čiste, jer on u stvari i ne može da počinii zločin, već samo grešku. Ovakvo stanovište se, međutim, u velikoj meri protivi našem intuitivnom shvatanju morala: moral se za većinu nas sastoji i u našem osećanju krivice. Utilitarizam, pak, kao da ne vidi taj problem, ne prepoznajući naše uobičajene moralne dileme.

Oba ova stanovišta su važna i ne možemo ih odbaciti, pa se, prema Volzeru, pojam *prljavih ruku* izvodi iz nastojanja da se odbaci apsolutizam, a da se pri tome ne negira realnost moralne dileme, dodajući pritom da utilitaristima ovo može izgledati kao gomilanje konfuzija (s. 12). Suprotno apsolutističkom stavu, Volzer tvrdi kako mi ipak ne želimo da nama vladaju oni koji dosledno prihvataju tu

poziciju, jer od političara očekujemo i da preuzmu odgovornost za konsekvence i ishode. Tu nastupaju konsekvencijalisti koji tvrde da moralna pravila mogu biti prekršena, ako su ulozi dovoljno visoki. Autor se, međutim, ne slaže ni sa doslednim konsekvencijalističkim stavom koji implicira da je pravljenjem kalkulacija iscrpljen sav sadržaj moralnog suda. On insistira na tome da političar ipak ostaje kriv, da za njega ipak moramo reći da je počinio zločin, čak i onda kada je uradio pravu stvar, odnosno kada je njegov čin bio neophodan, posmatrano iz utilitarističke perspektive.

Ali, nastavlja Volzer, zar nam se onda ne nameće pitanje o tome kako može biti loše uraditi ono što je ispravno? Kako možemo da isprljamo naše ruke, čineći ono što treba učiniti? (s. 14) U ovome se, čini se, sastoji paradoks *prljavih ruku*, paradoks koji za apsolutiste i konsekvencijaliste ne postoji. Za Volzera ovo ostaje paradoks koji se ne može razrešiti, pa ipak kao takav predstavlja centralno obeležje političkog života, nešto što je sistematski prisutno u njemu, a ne nešto što se tek slučajno pojavljuje u karijeri ponekog nesrećnog političara. Dakle, smelo izjavljuje Volzer, onaj ko želi da uspe u politici, mora da isprlja ruke: „Ovde je reč o moralnom političaru: prljave ruke su te po kojima ga prepoznamo. Da je on moralni čovek i ništa drugo, njegove ruke ne bi bile prljave; da je on političar i ništa drugo, on bi mogao da pretenduje na to da je čist” (s. 17).

Ovo svoje smelo shvatanje morala u političkoj sferi autor primenjuje i na teoriju pravednog rata. Pozivajući se na staru izreku koja kaže da je rat isuviše značajan da bi se prepustio isključivo

generalima, Volzer naglašava kako je od ključne važnosti da se i akademska zajednica bavi razmatranjem i ocenjivanjem ratova, i kako to u stvari predstavlja značajnu demokratsku aktivnost. Autorovo shvatanje problema *prljavih ruku* povezano je sa njegovim učenjem o etici u vanrednom stanju, kao i sa njegovom teorijom pravednog rata, a ovi pojmovi, čini se, ujedno predstavljaju centralne, kao i najintragantnije teme ovog zbornika. Kao problem *prljavih ruku*, i teorija pravednog rata predstavlja odgovor na teškoće apsolutističke i utilitarističke pozicije. Oba ova pristupa predstavljaju važne momente našeg shvatanja morala, što doprinosi tome da njihov sukob predstavlja inherentnu karakteristiku naše moralne realnosti.

„Pošto sam odrastao u kontekstu Drugog svetskog rata, pacifizam je za mene postao nemoguća stvar” (s. 8), reči su kojima Volzer u predgovoru ovog zbornika objašnjava zašto je, i kako, počeo da se bavi teorijom pravednog rata. „Ponekad je upotreba vojne sile nužna –kao u slučaju borbe protiv nacizma, ali ne uvek nužna i pošto je uvek strašna, ona zahteva stalni kritički angažman” (s. 8), nastavlja dalje Volzer, pregnantno formulišući svoj stav. U odeljku pod opominjućim i provokativnim nazivom *Drugi svetski rat: zašto je ovaj rat bio drugačiji?*, autor nam prezentuje suštinu svog shvatanja pravednog rata, koristeći Drugi svetski rat kao najilustrativniji primer etike u vanrednom stanju. Postoje vremena, kaže Volzer, a čini se da ima dosta razloga da nas ubedi u to, kada izvesna moralna pravila moraju biti prekršena: „Ona moraju da se prekrše upravo zato što nisu suspendovana. A kršenje moralnih pravila ostavlja osećanje krivice, kao

priznanje groznog zločina koji je počinjen i kao obavezivanje na to da od naših akcija nećemo stvoriti presedan za budućnost” (s. 29).

482 Zašto je Drugi svetski rat bio drugačiji? U izboru između nacističke pobeđe i ratnog otpora (koji uključuje i odluku Britanije iz 1942. godine o bombardovanju nemačkih gradova) biramo između ljudske degradacije i porobljavanja, kao i poraza civilizacijskih vrednosti sa jedne strane, i kršenja izvesnih moralnih principa sa druge. Ovo kršenje principa odnosi se na britansku odluku o bombardovanju nemačkih gradova koje je u stvari predstavljalo smišljeno ubijanje civila. Pravilo protiv ubijanja civila datira odavno i široko je prihvaćeno, a zasniva se na imunitetu neboraca, odnosno intrinzičnoj vrednosti koja se pripisuje ljudskom biću. Volzer, međutim, upozorava da ovo pravilo, iako veoma važno, ipak nije apsolutno. On smatra da iako postoje granice u vođenju rata, postoje i trenuci kada možda treba da pređemo te granice, obrazlažući na taj način svoju radikalnu tezu o tome kako moralna pravila nisu apsolutna. Drugi svetski rat predstavlja slučaj u kojem je ulog protivan pravilima bio moralno neophodan, i to je ono što ovaj rat čini drugačijim (s. 112).

U svojim esejima Volzer takođe razmatra neke od najvažnijih pitanja političke teorije, poput odnosa između politike i religije, kao i filozofije i demokratije, zatim pojmove revolucije, nacije i tiranoci-

da, kao i savremene političke fenomene poput terorizma. Poslednji deo zbornika posvećen je ideji svetog rata u antičkom Izraelu, kao i pojmovima cionizma i judaizma.

Volzer je, dakle, još jednom postavio pitanje o kojem se raspravlja još od antičkog doba, a koje je u savremenim uslovima više nego aktuelno, pitanje koje je zaista od ključne važnosti: kakav je odnos između etike i politike? U svetu za koji nam čini da je etički iracionalan, svetu nekažnjene nepravde i neskrivljene patnje, mi ne možemo, a da se ne zapitamo: da li iz dobra uvek proizlazi samo dobro, a iz zla samo zlo? Upozoravajući kako je moć, odnosno nasilje najvažnije sredstvo politike i kako su, samim tim, u igri dijaboličke sile, Maks Veber u svom tekstu „Politika kao poziv“ tematizuje spor oko odnosa između ciljeva i sredstava: „Nijedna etika na svetu ne može zaobići činjenicu da je u mnogim slučajevima postizanje dobrih ciljeva skopčano s upotrebom etički sumnjivih ili bar opasnih sredstava, kao i s mogućnošću ili verovatnoćom rđavih propratnih posledica. I nijedna etika na svetu ne može da kaže kad i u kom obimu etički dobar cilj opravdava etički opasna sredstva i propratne posledice.“¹ Zbornik *Moral i prljave ruke* predstavlja pokušaj da se ovaj problem razreši, kao i da se da odgovor na pitanje da li su moralna pravila apsolutna, odnosno da li se etički zahtevi koji inače važe mogu bezuslovno postaviti i pred političko delanje.

* M. Veber, u: Mihajlo Đurić, *Sociologija Maksa Vebera*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1964, str. 189.